
OM HÖGERNS GRÄSLIGE GRANDONKEL MED GELIKAR

PER DAHL

Vänsterns antiliberalism är på utdöende som kreativ drivkraft. Återstår då bara reaktionen, som i en bok av Stephen Holmes får representeras av konservatismens gräslige grandonkel, Joseph de Maistre. Men Holmes kritik mot antiliberalismen är alltför lättvindig och den skjuter in sig på ställningstaganden vilka är mer existentiella än politiska.

Framför oss pågår det grymma skådespelet: hundratals varelser kämpar, flyr, dör, dödas, äts, gnags levande inifrån, förintas.

Vi tycker det är hisnande vackert - en svensk midsommaräng. Reflektionen gjordes av en insektsintresserad riksdagsman, men man kan finna samma tanke i Joseph de Maistres kusligt eleganta *Soirées de Saint Petersbourg*:

Dans le vaste domaine de la nature vivante, il règne une violence manifeste, une espèce de rage prescrite qui arme tous les êtres in mutua funera: dès que vous sortez du règne insensible, vous trouvez le décret de la mort violente écrit sur les frontières mêmes de la vie. Déjà, dans le règne végétal, on commence à sentir la loi: depuis l'immense catalpa jusq'à la plus humble graminée, combien de plantes meurent, et combien sont tuées!

mais, dès que vous entrez dans le règne animal, la loi prend tout à coup une épouvantable évidence.

Kan man inte känna samma sak när man ser ut över människors samspel? Det behöver inte vara TV-bilder från Bosnien, Rwanda eller arkivfilmer från Auschwitz. Det räcker med att betrakta sin närmaste omgivning, i tunnelbanekön, vid snabbköpskassan eller på festbanketten? Människor som likt varelserna på ängen är bundna till reaktions-scheman, som de ej själva förmår ändra. Som utan att vara medvetna därom utnyttjar och skadar varandra. Jag själv är en av dessa, obönhörligt. Dock, naturligtvis är mycket vunnet när samhällskonvenansen uppehålles, när ytan är uthärdlig jämfört med hur det skulle kunna vara. Vi lever i en tillämpad ö av civilisation, i ett hav av lidande.

Tidens tecken

Associationsbanorna löper lätt i dessa

PER DAHL är förlagsredaktör på Timbro.

svarta banor efter läsningen av Stephen Holmes uppgörelse med borgerlighetens antiliberaler i verket *The anatomy of antiliberality* (Cambridge (MA): Harvard University Press, 1993). Holmes gör den sannolikt riktiga bedömningen att vänsterns, radikalismens, antiliberalt är på utdöende. Kanske inte så mycket i partistrukturer eller retorik, men som kreativ drivkraft. När t ex Nya Zeelands förre finansminister vidhåller att han är socialist men kräver en offentlig sektor på högst fem procent är det ett tidens tecken. Återstår då, enligt Holmes, av liberalismens fiender den äldsta: reaktionerna. Att visa och motbevisa denna tanke-linje är hans mål - Holmes tycker sig nämligen urskilja en gemensam tanke-linje alltifrån de Maistre till dagens debatt. Holmes verk är dock närmast förorsakat av intresset för en framväxande skola av nyaristoteliker inom politisk filosofi. Gruppen har kallats *communarians* på engelska, ett svenskt namn är *gemenskapare*.

Gräslig grandonkel

Men författaren börjar som sagt i begynnelsen, närmare bestämt hos all konservatismens gräslige grandonkel Joseph de Maistre, konungariket Sardinien:s ambassadör hos kejsar Alexander I.

Hos Platon betar sig gästbudets deltagare naturligt och enkelt. Till slut dyker den berusade Alkibiades upp ganska burdust för att hålla sitt tal om kärleken. Hos Joseph de Maistre tvåtusen år senare konverserar de tre herrarna i Sankt Pe-

tersburg med elegans och förfining, dricker under sirliga manér the eller på sin höjd en belevad kopp choklad. Men samtalsämnen! De rör sig i ett tillkämpat formbundet reservat, nödortfött skyddat från de franskryskas krigens blodiga bataljer. Vad är det som driver människan att frivilligt söka våldet? Varför ärar ett bisarrt samhälle krigaren, som dödar oskyldiga, men inte bödeln, som endast hem-söker de skyldiga? de Maistre blir svaret skyldig, men pekar på människans väsen - hon är bunden vid lidandet. Det samhälle som ger någon bot är det som har prästen och bödeln som stöttepelare.

Åter bli djur

de Maistre har inträngande och insiktsfullt analyserats av sir Isaiah Berlin, bland annat i *The crooked timbers of humanity*. Det som skiljer honom från andra tidens ultras, konstaterar Berlin, är att han egentligen inte blickar bakåt, utan framåt, mot en sekulariserad tid. Till exempel dagens konservatism kämpar med hur människan själv kan generera värden. Fascismen och nazismen ville däremot lösa de Maistres dilemma genom att lära människor att frivilligt åter bli djur.

En chimär

Holmes analys är inte lika genomarbetad; han förutsätter att man tidigare tagit del av andras kritik. Vad han poängterar är att de Maistre är ett koncentrat av de senare nämnda antiliberalternas hållning. Och hans människosyn är trots allt vad konservativa menar långt ifrån "realis-

tisk", inskräper Holmes, utan lika skönmässig som andras.

Tysk undersåte

Holmes uppehåller sig kort vid en av de Maistres arvtagare - den tyske rättsfilosofen Carl Schmitt, aktualiserad bl a i ett nummer av *Res Publica* 1993. Mest känd för sitt antagande om "den andres", motståndarens betydelse för en politisk identitet, och för tanken att det först i de moment där regelverk kastas undan som den verkliga makten visas. Speciell prägel får Schmitts tankevärld självklart av hans nationalitet: undersåte i det Tyskland som föll samman 1918.

Holmes kritik tar bl a fasta på just de omständigheterna. Är det så, invänder han, att Schmitts teser om parlamentarism och liberalism i motsats till överlevnadsförmåga och militär styrka är sanna? Diktaturerna har ju historiskt sett faktiskt varit på den förlorande sidan. fr inte Schmitts "realism" egentligen en chimär?

Sluten skönhet

Med bland Holmes antiliberaler finns även den amerikanske filosofen Leo Strauss, vars tankar förts vidare av ett antal lärjungar. Strauss stora insats var att gå tillbaka till de klassiska texterna; till Platon, Thukydides eller Machiavelli (som han hyste stor respekt för). Att läsa Strauss är ett nöje - varje ord är betydelsebärande, varje sats har nästan en fysiskt slutna skönhet. Men man tvingas läsa Strauss så som han ville att man skulle läsa de stora. Ty hos Strauss är filosofer stora

och visa, de har trängt djupare än andra i den mänskliga tillvarons villkor. Strauss tillerkänner inte en spontant framvuxen tradition större betydelse i sina politiska resonemang. Samhället formas av sina lagar - den som formar lagarna formar även det kommande samhället. Dock - filosofen är alltför sällan kung, han får, likt Strauss själv, nöja sig med att från akademins skyddade position skola och forma makthavare.

Strindberg

Med detta konstaterande om storhet berör man dock även Strauss svaghet. Han utgick ifrån att den porträtterade tänkarens verk var en enhet, utan motsägelser, betydelseglidningar, eller tyngdpunktsförskjutningar under författarens eget liv fortgick. Dagens läsare har inte rätt att förkasta något som tankefel, menade han. Ofta lyckas han också visa nya, oväntade aspekter, i Platons dialoger, i Thukydides historia, hos Rousseau. Men lika ofta undrar läsaren, om inte Strauss ställer alltför stora krav på sina texter, avtvingar dem en betydelse som inte finns. Analysen av dolda betydelsenivåer för honom bort mot talmystikens gränser, t ex då han drar slutsatser om Machiavelli utifrån dennes förmodat medvetna felcitater av Liviuspassager, eller då han penetrerar avsnittsnumreringens betydelse för innehållet hos Platon. Han skulle ha mått väl av att läsa Strindberg, som i en av sina blå böcker avfärdade alla kilskriftsfynd som tegel med märken efter den hackelse leran saltorkat på.

Det innebär nu inte att Strauss inte gjort en stor insats - med honom öppnades åter den klassiska traditionen i amerikansk politisk filosofi. Holmes koncentrerar emellertid sin kritik mot en annan kärnpunkt hos Strauss: dennes ovilja att ta öppen ställning, att endast tala till de insiktsfulla få, till den intellektuella elit som antas styra. Är tanken att vanliga människor inte förmår uthärda insikten om tillvarons sanna villkor verkligen realistisk?

Gemenskapare

In i denna tradition av antiliberalism fögar Stephen Holmes diverse nutida debattörer, den viktigaste av dem är engelsmannen Alasdair MacIntyre, en tänkare i den riktning av nyaristoteliker som på svenska kommit att benämnas *gemenskapare* (se t ex *Gemenskaparna*, red. E Uddhammar, 1993). MacIntyre skulle dock inte, som de tidigare nämnda, vara en "hård" antiliberal, utan av "mjuk"-varianten. MacIntyre kan förefalla människovänlig, varnar Holmes, i sitt betonande av gemenskapernas betydelse för ett värdigt och rikt liv. Men skriver han över huvud taget något om gemenskaper i konflikt? Här, menar Holmes, öppnar sig de dunkla djupen i MacIntyres trevnad...

Viktiga teman

Så långt Holmes om nyaristotelikerna. Holmes kritik har nog störst vikt i det att den pekar på viktiga teman, inte så mycket de konklusioner den leder fram till, det främsta temat då att borgerliga

antiliberaler skulle ge en mer osminkad och därmed realistisk samhällsbild - en tanke han skarpt tillbakavisar. Men kritiken försvagas dock kraftigt av att han själv mer tycks vara inställd på försvar i stället för analys.

Väga över

Vad som förbigår Holmes i hans analys av det gemensamma är trons betydelse i den konservativa tradition han granskar. Hos de tre nämnda äldre tänkarna finns här en gemensam ansats. Man talar ofta om kristendomen som en faktor som skulle få ett politiskt tänkande att väga över åt höger. Frågan är dock om det stämmer i detta fall. Kristendomen spelar snarare en bestämmd, men kanske tyst, roll i framväxten av harmonitanken, och föreställningarna kring begreppet "spontan samhällsordning" det vill säga den tradition som t ex Adam Smith och Edmund Burke utgick ifrån. De utgår från att den enskilda människan i någon mening befinner sig i harmoni med sin omgivning. Hennes känslor och reaktioner är utformade så, att de omedvetet för henne in i sociala handlingsmönster. Även mer opersonliga institutioner verkar i samma riktning. Som skäl varför så verkligen är fallet finner man t ex hos Adam Smith konstateranden, att människan skapats sådan. Ja, på ett ställe i *Wealth of Nations* utropar den nog ganska fromme professorn att Gud nog vore grym, om han givit människan en sådan värld, att samhällsbyggande och välståndsskapande låg utom räckhåll för de flesta.

Geometrisk vision

Men hos de här refererade antiliberalerna står någon ljus tro på Försynen knappast att finna. Att uppehålla samhälle och civilisation kräver hos dem viljeansträngning, kraft att verka mot natur och det sakernas tillstånd som uppkommer om ingen tar ansvar. Tillvaron är inte enbart fallen, den har aldrig innefattat harmonin, tycks det. Det är som om Gud egentligen inte var god.

Ideologiskt system

Detta främlingsskap är ett märkligt påstående om Joseph de Maistre, ultramontanismens banérförare. Men, som Georg Brandes anmärker, de Maistre är kristen på ungefär samma sätt som en annan skulle vara frihandlare eller protektionist: tron är för honom framför allt ett ideologiskt system. Sannolikt är det upplysningstänkandet som här sätter sina spår hos upplysningens motståndare, kanske är han även påverkad av den deism, som florerade inom det då vildvuxna frimureriet. Vissa av hans uttryckssätt låter läsaren ana en nästan kristallint geometrisk vision, snarare än en kärleksfull, av en fulländad tillvaro.

Lika medelbar är relationen för Schmitt. Född – visserligen som katolik – i ett Tyskland som just upplevt Bismarcks kulturkamp, och under den period då den nya fysiken ansågs förutsätta determinism, darwinismen fördes fram som "världsförklaring" och nationen eller folket ofta fick ersätta Gud som transcendent väsen kan han knappast ha stått opåverkad.

Tomma bilder

Ateisten Leo Strauss ser även han in mot tomheten som verklighetens kärna; hans studie av Lucretius *De rerum natura* är en tour de force i genren: Strauss beskriver nästan vällustigt hur Lucretius måste dämpa sin läsares tilltagande rädsla genom praktfulla men tomma religiösa bilder för att hålla honom kvar till slutet.

Partikularism

Det talas ofta om den "kristna högern". Den linje de äldre tänkarna här visar är snarare dennas motsats: den ickekristna! MacIntyre står här på en helt annan grund, vars sats förhindrar en på pessimism grundad underliggande radikalitet. Kristendomen blir inom den konservativa traditionen den nödvändiga universalistiska polen i tankevärlden, motvikten till tankarna om kultursfär, traditioner eller nation, d v s partikularismen.

Skäligen svag

Alasdair MacIntyre, med sin markerat kristna bakgrund, faller därmed utanför den ram av mörk pessimism som Holmes tecknar. Skall hans bok läsas som ett inlägg i debatten om nyaristoteliker som MacIntyre, eller Charles Taylor, blir den därmed skäligen svag. Holmes värde ligger snarare i presentationen av de äldre tänkarna, i synnerhet i det att han tar dem på allvar. Däri liknar han sir Isaiah Berlin. En sådan vilja att åtminstone inte a priori bortse från antiliberalernas argument är betydelsefull för kommande idédiskus-

---

sion. Ty de antiliberala hållningar som Holmes söker sammanfatta är å den ena sidan sannolikt perspektiv som har följt och kommer att följa mänskligheten i all dess tid och också framtvinga ställningstaganden om människans plats i verkligheten. De är å andra sidan egentligen inte

omedelbart politiska, snarare existentiella. Och medan den rene liberalen oftast förkastat dem utgör de för andra snarast ett kyligt stråk i samhällsperspektivet; idékomplex som mer kompletterar och fördjupar en liberal debatt än direkt ersätter den.